

Anna Kurowska
Uniwersytet Warszawski

Uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet w Polsce związane z macierzyństwem

Wstęp

Zgodnie z art. 33 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, „kobieta i mężczyzna mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym”. Konstytucja zapewnia więc kobietom takie same prawa w zakresie prowadzenia własnej działalności gospodarczej jak mężczyznom. Jednak zjawiska o charakterze gospodarczym zachodzą w określonym kontekście społecznym i kulturowym, w którym funkcjonują określone wzorce ról przypisanych płciom i różne oczekiwania społeczne wobec kobiet i mężczyzn. W rezultacie więc realne możliwości prowadzenia własnej działalności gospodarczej okazują się być różne w przypadku kobiet i mężczyzn. W niniejszym artykule omówione zostały uwarunkowania prowadzenia przez kobiety własnej działalności gospodarczej, które wiążą się ściśle z rolami społecznymi przypisywanymi matkom oraz pełnionymi przez nie.

Problematyka uwarunkowań przedsiębiorczości kobiet w Polsce wpisuje się w przestrzeń łączącą istniejące i stosunkowo rozległe badania oraz analizy dotyczące z jednej strony barier aktywności ekonomicznej polskich kobiet, jednak bez szczególnego uwzględnienia zagadnienia przedsiębiorczości (m.in. [Matysiak 2011; Kurowska 2010a, 2010b; Kotowska (red.) 2009; Kotowska, Sztanderska, Wóycicka (red.) 2007; Firlit-Fesnak (red.) 2008; Auleytner (red.) 2007; ASM 2006]), z drugiej zaś barier przedsiębiorczości bez uwzględnienia różnicowań między płciami (m.in. [PKPP Lewiatan 2011; Doing Business Report 2013; Kantorowicz, Żuk, Wojciechowski (red.) 2008; Starczewska-Krzysztofska 2008; NIK 2008]). Istnieje niewiele opracowań, które podejmują zagadnienie barier przedsiębiorczo-

ści kobiet, np. [Rolnik-Sadowska 2010; Lisowska 2001; Kurowska (red.), Dwórznik, Franczak 2011]. W szczególności brakuje takich, które kładą nacisk na kulturowy kontekst ról płci. Celem tego artykułu jest uwypuklenie tych uwarunkowań przedsiębiorczości, które wynikają z kulturowych ról płci i w rezultacie sprzyjają dyskryminacji kobiet matek, chcących prowadzić własną działalność gospodarczą, względem mężczyzn ojców.

W pierwszej części zaprezentowano teoretyczne podłoże prowadzonych tu rozważań. W części drugiej omówiono dominujące w polskim społeczeństwie przekonania co do funkcji pełnionych przez kobiety matki (kontekst kulturowy), zaś w części trzeciej przedstawiono strukturalne bariery kobiecej przedsiębiorczości w Polsce, połączone z macierzyństwem (bariery związane z obciążeniem obowiązkami rodzinnymi i z zapewnieniem zewnętrznej opieki nad małym dzieckiem). W części czwartej zaprezentowano dane statystyczne obrazujące znaczenie sytuacji rodzinnej dla aktywności zawodowej i przedsiębiorczości kobiet w Polsce. Na koniec przedstawiono wnioski płynące z powyższych rozważań.

Kulturowe i strukturalne uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet matek

Decyzje kobiet dotyczące aktywności zawodowej są w znacznie większym stopniu powiązane z decyzjami prokreacyjnymi, chociażby ze względu na biologiczne uwarunkowania (ciąża, poród i okres połogu, karmienie piersią) niż decyzje mężczyzn. Na decyzje dotyczące podaży pracy i dietności ko-

biet wpływają ponadto uwarunkowania kulturowe i strukturalne [Muszyńska 2007], czasem zwane kontekstami kulturowymi i strukturalnymi.

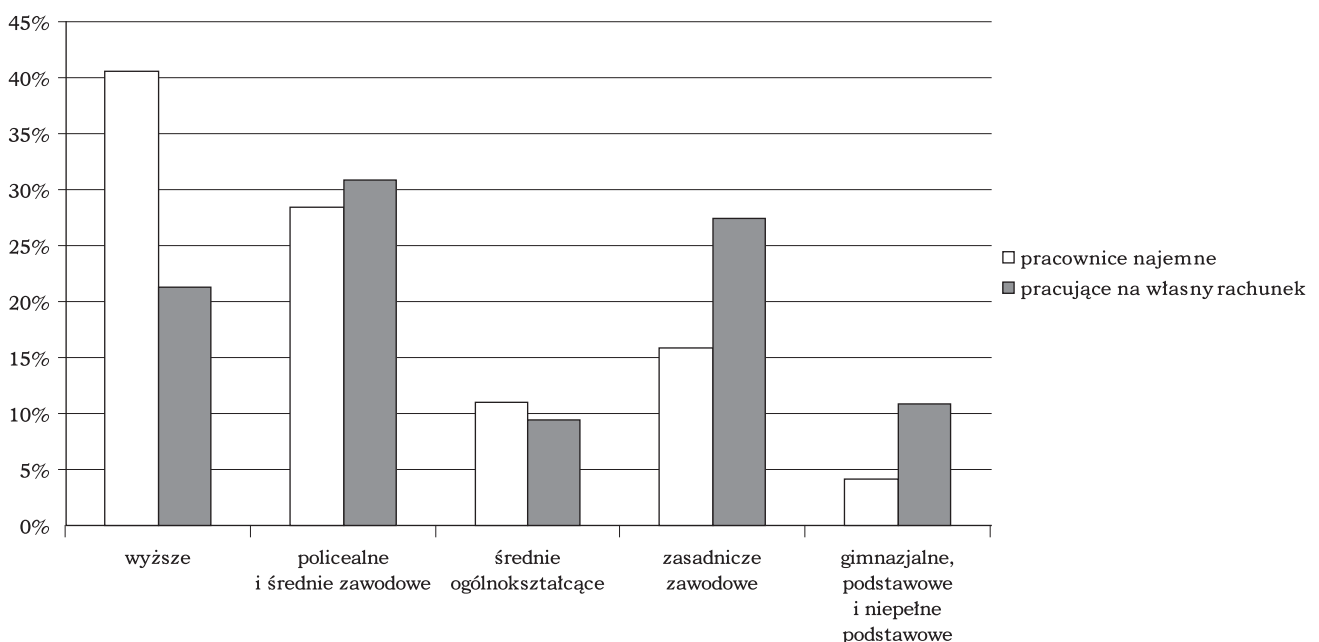
Uwarunkowania kulturowe to przede wszystkim dominujące w danym kraju społeczne oczekiwania co do roli kobiety w rodzinie i społeczeństwie [Leifbroer, Corijn 1999]. Determinują one, jaki model „kariery zawodowo-rodzinnej” kobiety jest społecznie akceptowany: czy, w jakim zakresie, kiedy i dla czego kobieta powinna pracować oraz kto i w jakim zakresie powinien zająć się opieką nad dzieckiem lub dziećmi [Muszyńska 2007]. W społeczeństwach, w których dominuje oczekiwanie, że to kobieta osobiście powinna opiekować się małym dzieckiem (do lat 3 lub 6), presja społeczna może skutecznie ograniczać decyzje młodych matek dotyczące podejmowania pracy (por. np. [Matysiak, 2011]). W takich warunkach matki małych dzieci napotykać bowiem na znacznie większe bariery (koszty) psychologiczne kontynuacji lub podejmowania zatrudnienia, w tym własnej działalności gospodarczej, niż ojcowie. Ponadto w krajach, w których występuje znaczna dysproporcja w zakresie wykonywania obowiązków domowych i rodzicielskich między kobietami a mężczyznami, dodatkowym ograniczeniem dla podejmowania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej przez kobiety jest to, że dysponują one mniejszą liczbą godzin, jakie mogą przeznaczyć na tę

działalność. W porównaniu do mężczyzn charakteryzuje je także mniejsza elastyczność względem pory dnia, jaką mogą poświęcić na pracę (ze względu na obowiązki związane z opieką nad dzieckiem).

Z uwarunkowaniami kulturowymi ściśle związany jest kontekst strukturalny. Kontekst ten odnosi się do faktycznych możliwości oraz barier napotykanych przez kobiety pełniące funkcje matki i osoby pracującej [Leifbroer, Corijn 1999]. Te „strukturalne” bariery dotyczą m.in. dostępu do instytucjonalnej opieki nad dzieckiem oraz kosztów z tym związanych. Z badań Del Boca, Pasqua i Pronzato [2009] dla krajów UE wynika, że dostępność opieki instytucjonalnej dla dzieci w wieku 0–2 lata silnie dodatkowo wpływa na prawdopodobieństwo pracy kobiet, w szczególności tych z niskim i średnim poziomem wykształcenia.

Istnienie dodatkowej zależności pomiędzy dostępnością instytucjonalnej opieki nad dziećmi w pierwszych dwóch latach ich życia a aktywnością ekonomiczną kobiet z niskim i średnim poziomem wykształcenia jest szczególnie widoczne w przypadku Polski, ponieważ to właśnie te kobiety charakteryzuje niska aktywność zawodowa. Ponadto to właśnie wśród kobiet pracujących na własny rachunek bądź średnim zawodowym) oraz niskim (zasadniczym zawodowym) poziomem wykształcenia. W po-

Rysunek 1. Struktura wykształcenia pracownic najemnych i kobiet pracujących na własny rachunek w Polsce w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [GUS 2012].

równaniu do pracownic najemnych udziały kobiet ze średnim zawodowym, zawodowym i gimnazjalnym lub niższym poziomem wykształcenia wśród kobiet pracujących na własny rachunek są znacznie wyższe (rysunek 1).

Postrzeganie roli kobiety jako matki małego dziecka w polskim społeczeństwie

W badaniu AZER¹, przeprowadzonym w Polsce w 2005 r., większość ankietowanych zadeklarowała, że gdy w rodzinie jest małe dziecko (do 3. roku życia), preferowanym rozwiązaniem jest praca ojca w pełnym wymiarze czasu i całkowite lub częściowe ograniczenie zaangażowania matki na rynku pracy [Kotowska (red.) 2009]. Z badania ankietowego „Generacje, rodziny i płeć kulturowa” przeprowadzonego w 2011 r. (GGs-PL 2011) wynika, że w Polsce ponad 64% badanych uważa, że małe dziecko cierpi na tym, gdy jego matka pracuje. Zgodnie z wynikami badania European Value Survey (2008) jeszcze więcej ankietowanych (67% kobiet i 70% mężczyzn) zgadza się ze stwierdzeniem, że „matki mogą pracować, ale to, czego większość z nich naprawdę chce, to dom i dzieci”. Jak pokazują analizy Kurowskiej i Kocot-Góreckiej [2013], im silniejsza jest aprobatą ze strony matki dla stwierdzenia, że małe dziecko cierpi, gdy jego matka pracuje, tym jest mniejsze prawdopodobieństwo pracy matki. Jak wynika z badań E. Słotwińskiej-Roslanowskiej [2013], zdecydowana większość polskiego

społeczeństwa uważa, że to przede wszystkim rodzina jest odpowiedzialna za opiekę nad dzieckiem do lat 3 (rysunek 2).

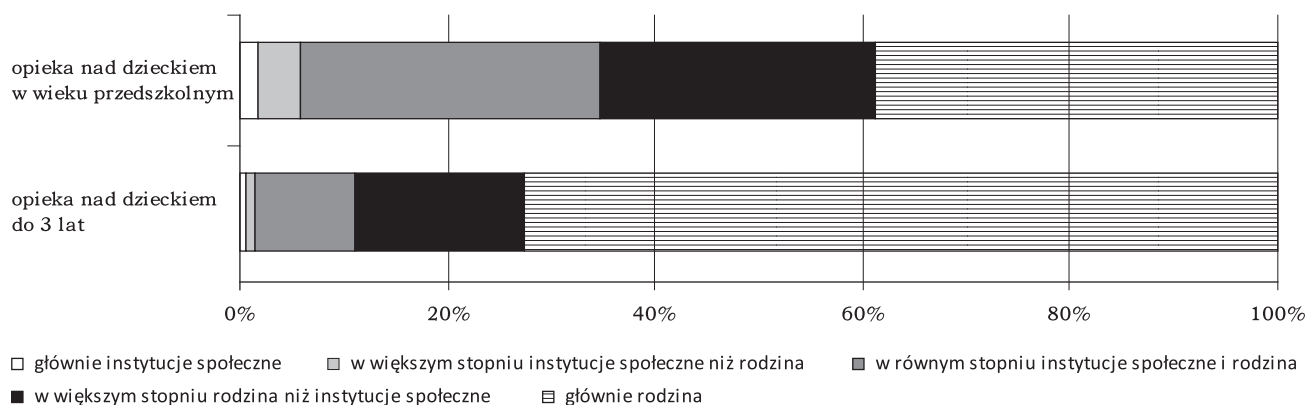
Warto też przytoczyć najnowsze rezultaty badania opinii społecznej (CEBOS 2013), z którego wynika, że aż 61% mężczyzn deklaruje, że chciałoby, aby ich partnerka zrezygnowała z pracy zawodowej na rzecz zajęcia się domem i wychowaniem dzieci, jeśli oni zarabialiby wystarczająco na utrzymanie rodziny.

Rezultatem dominującego w polskim społeczeństwie przekonania co do znaczenia macierzynej opieki dla dobrostanu małego dziecka jest to, że matki małych dzieci napotykają na znacznie większe bariery (koszty) psychologiczne kontynuacji lub podejmowania zatrudnienia, w tym własnej działalności gospodarczej, niż ojcowie.

Obciążenie kobiet obowiązkami macierzyńskimi a swoboda działalności gospodarczej

Decyzja o realizacji swoich ambicji zawodowych jest nie tylko podejmowana kosztem przeciwstawienia się oczekiwaniom społecznym co do roli kobiety jako matki, ale także kosztem konieczności godzenia obowiązków zawodowych i rodzinnych. Jak wynika z badań GGS-PL 2011, zdecydowana większość kobiet mających najmłodsze dziecko poniżej 6. roku życia deklaruje, że to wyłącznie lub przeważnie one obciążone są obowiązkami związanymi z opieką nad dzieckiem (tabela 1).

Rysunek 2. Kto powinien odpowiadać za opiekę nad dzieckiem?

Źródło: odpowiedzi respondentów na podstawie pyt. 218 ankiety GGS-PL 2011 [Słotwińska-Roslanowska 2013, s. 13].

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi udzielonych przez matki najmłodszego dziecka w wieku poniżej 6 lat na pytanie, kto w gospodarstwie domowym wykonuje poszczególne czynności związane z opieką nad dzieckiem (badanie GGS-PL 2011)

Rodzaj czynności	Zawsze matka	Zwykle matka	Matka i ojciec ² po równo	Zawsze lub zwykle ojciec
Ubieranie dzieci	44,1%	31,4%	21%	1,7%
Uspianie dzieci	37,4%	25,5%	31,7%	3,5%
Przebywanie z dziećmi, gdy są chore	49,6%	27,3%	16,8%	2,1%
Zabawa z dziećmi i spędzanie z nimi czasu wolnego	22,4%	21,7%	50,8%	2,5%

Uwaga: Pominięto odsetki odpowiedzi odnoszące się do innych osób w gospodarstwie domowym. Liczba respondentek: 1345.

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń uzyskanych od E. Słotwińskiej-Roslanowskiej.

Oznacza to, że w Polsce kobiety są bardziej obciążone obowiązkami domowymi i dysponują mniejszą liczbą godzin, jakie mogą przeznaczyć na pracę, w tym działalność gospodarczą. Ta mniejsza liczba godzin jest szczególnie dotkliwa, gdy prowadzeniu działalności gospodarczej towarzyszą ograniczenia prawno-administracyjne. Choć sytuacja w zakresie swobody prowadzenia działalności gospodarczej uległa poprawie w ciągu ostatnich kilku lat, Polska jest nadal klasyfikowana na dalekim miejscu w rankingach wolności gospodarczej *Doing Business* (Bank Światowy oraz IFC) czy *Indeksu Wolności Gospodarczej* (Heritage Foundation). W ramach rankingu *Doing Business 2012* Polska najniżej oceniona została pod względem formalności związanych z uzyskiwaniem różnego rodzaju pozwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej oraz z rozpoczynaniem własnej działalności gospodarczej. W tej ostatniej kategorii Polska plasuje się na 160 miejscu wśród 183 ocenianych państw na świecie. W tej kategorii też, w porównaniu do 2011 r., Polska zanotowała spadek o 11 miejsc, podobnie jak w kategorii „likwidacja przedsiębiorstwa” (spadek o 13 miejsc). Pod względem łatwości płacenia podatków Polska została sklasyfikowana na 128 pozycji. Zgodnie z szacunkami raportu *Doing Business* przedsiębiorca/przedsiębiorczyni, który/która chciałby/chciałaby spełnić wymagania polskich przepisów podatkowych, musiałby/musiałaby średnio dokonać 29 płatności składających się w sumie na 43,6% zysku brutto i poświęcić na to 296 godzin w roku. W obliczu większego obciążenia matek obowiązkami rodzinnymi czasochłonność oraz istotne koszty związane z realizacją formalnych obowiązków nakładanych na przedsiębiorców mogą stanowić istotną barierę dla kobiecej przedsiębiorczości.

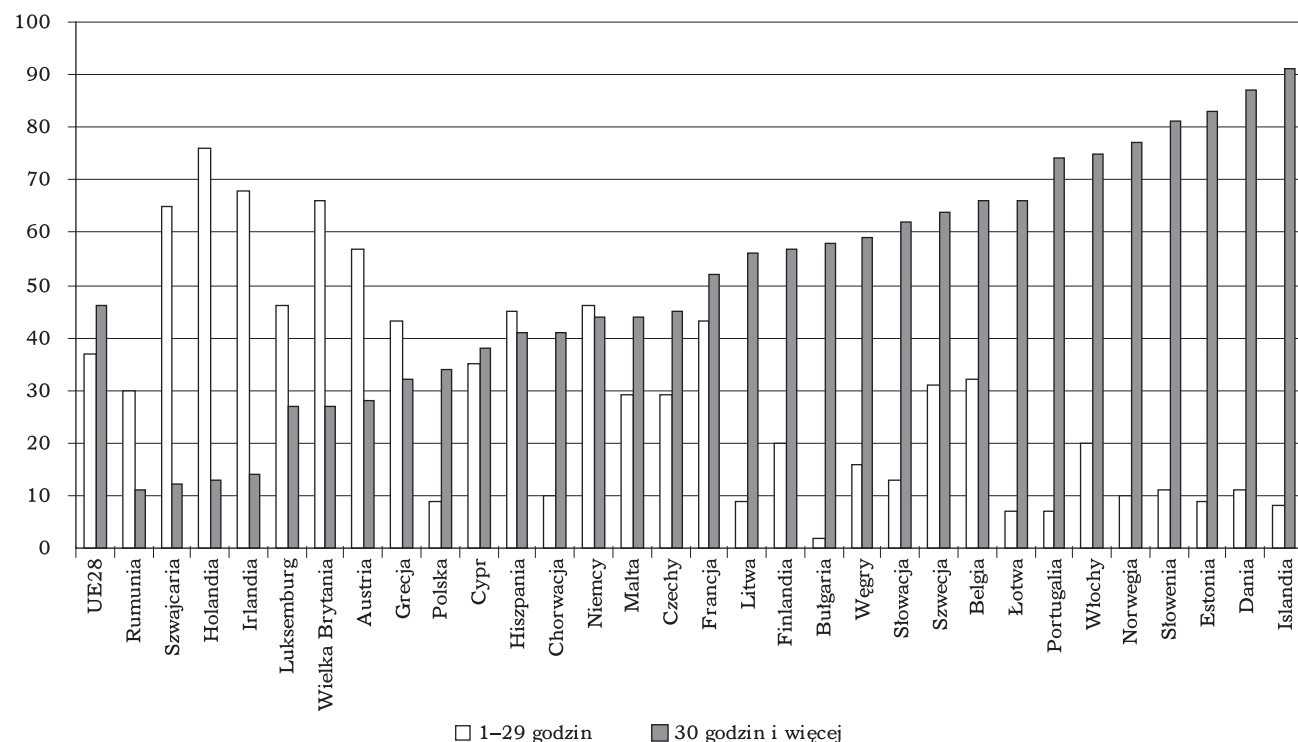
Warto dodać, że w związku z tym, że to matki a nie ojcowie korzystają z urlopów macierzyńskich, kobiety planujące poczęcie, urodzenie dziecka oraz zapewnienie mu osobistej opieki w pierwszym roku życia, muszą odprowadzać składkę na ubezpieczenie chorobowe, które co do zasady jest dobrowolne dla wszystkich przedsiębiorców. W rezultacie koszty, jakie ponoszą przedsiębiorcy z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, są większe w przypadku kobiet planujących macierzyństwo niż w przypadku mężczyzn planujących ojcostwo, którzy mogą z takiego ubezpieczenia zrezygnować.

Ograniczenia związane z zapewnieniem zewnętrznej opieki nad dzieckiem

Bezpośrednie koszty prowadzenia działalności gospodarczej to jednak nie jedyny rodzaj kosztów ekonomicznych ponoszonych przez matki chcące prowadzić własną działalność gospodarczą. Gdy kobieta rezygnuje z osobistej opieki nad dzieckiem na rzecz podjęcia działalności gospodarczej, musi uwzględnić również koszty związane z zapewnieniem mu zewnętrznej opieki (przedszkole/żłobek/opiekunka). W rezultacie tzw. *reservation wage* [Matysiak 2011], czyli minimalny poziom wynagrodzenia (zysku), przy którym opłacalne staje się prowadzenie działalności gospodarczej, jest w przypadku matek wyższy niż w przypadku ojców.

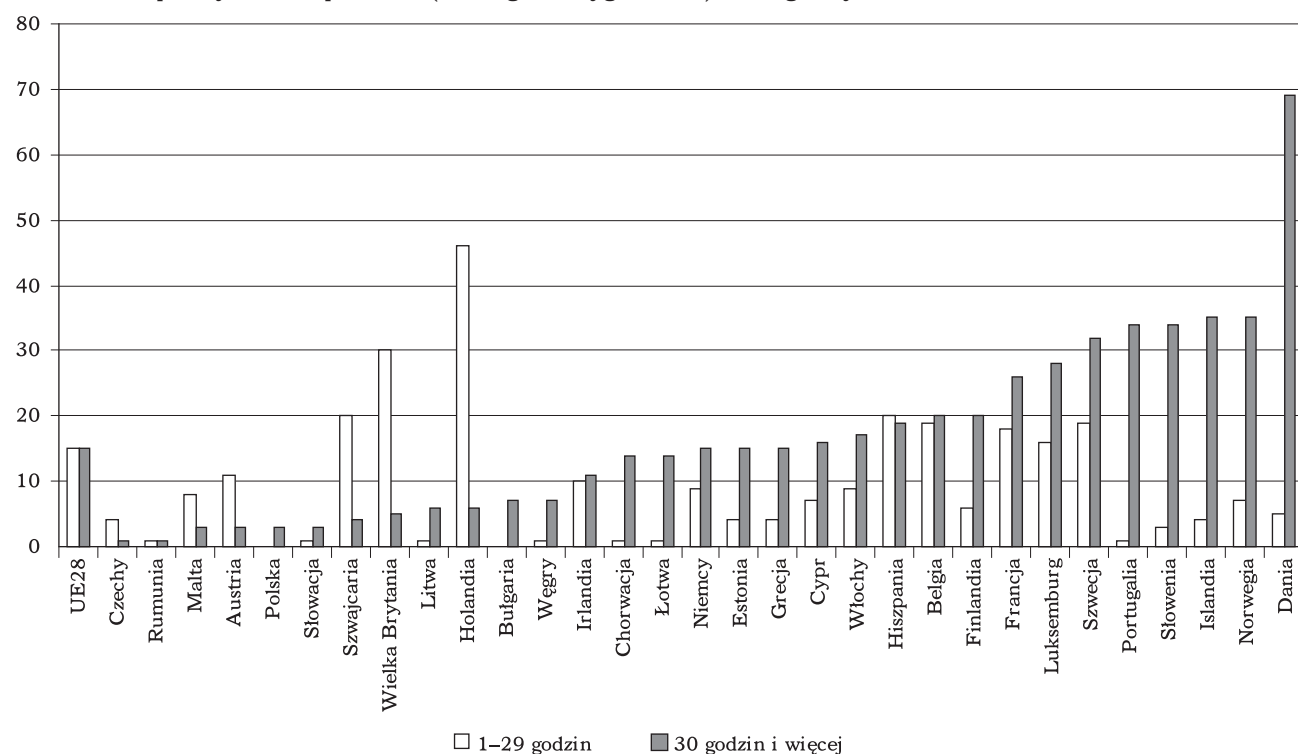
Jak wspomniano wcześniej, kluczowym czynnikiem zwiększającym poziom aktywności zawodowej kobiet jest dostęp do instytucjonalnej opieki nad dzieckiem. Polska, w porównaniu do innych krajów OECD, ma jeden z niższych odsetków dzieci do lat 5

Rysunek 3. Odsetek dzieci w wieku 3–5 lat objętych instytucjonalnymi formami opieki w 2011 r., w podziale na czas przebywania w placówce (liczba godzin tygodniowo) według danych Eurostat

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: Eurostat, EU-SILC, pobrano 8.01.2014.

Rysunek 4. Odsetek dzieci w wieku poniżej 3 lat objętych instytucjonalnymi formami opieki w 2011 r., w podziale na czas przebywania w placówce (liczba godzin tygodniowo) według danych Eurostat

Źródło: jak dla rys. 3.

objętych instytucjonalną opieką (żłobki, przedszkola). Mimo że w ostatnich latach sytuacja w zakresie dostępu do instytucjonalnych form wychowania przedszkolnego dla dzieci w wieku 3–5 lat znacznie się poprawiła, Polska nadal plasuje się za większością krajów Europy (rysunki 3 i 4). W zakresie opieki nad dziećmi najmłodszymi (do lat 3) w latach 2003–2011 nie zaszły istotne zmiany (według danych GUS, stosunek liczby dzieci przebywających w ciągu roku w żłobkach lub oddziałach żłobkowych przy przedszkolach do ogólnej liczby dzieci w wieku 0–2 lata wzrósł przeciętnie z 4,2% w 2003 r. do 5% w 2011 r.). W 2011 r. weszła w życie ustawa³ dotycząca opieki nad dziećmi do lat 3, wprowadzająca nowe formy opieki oraz niwelująca niektóre bariery towarzyszące zakładaniu żłobków. Nadal jednak, jak wynika z danych sprawozdawczych za rok 2012, stosunek liczby dzieci przebywających w ciągu roku w którejś z trzech instytucjonalnych form opieki (żłobek, oddział żłobkowy lub klub dziecięcy) wynosi tylko nieco ponad 6% (GUS-BDL 2013). Należy dodać, że w 2012 r. na 46 983 miejsca w placówkach opieki nad dziećmi do lat 3 przypadało 72 676 dzieci. Oznacza to, że popyt na takie usługi jest relatywnie wysoki.

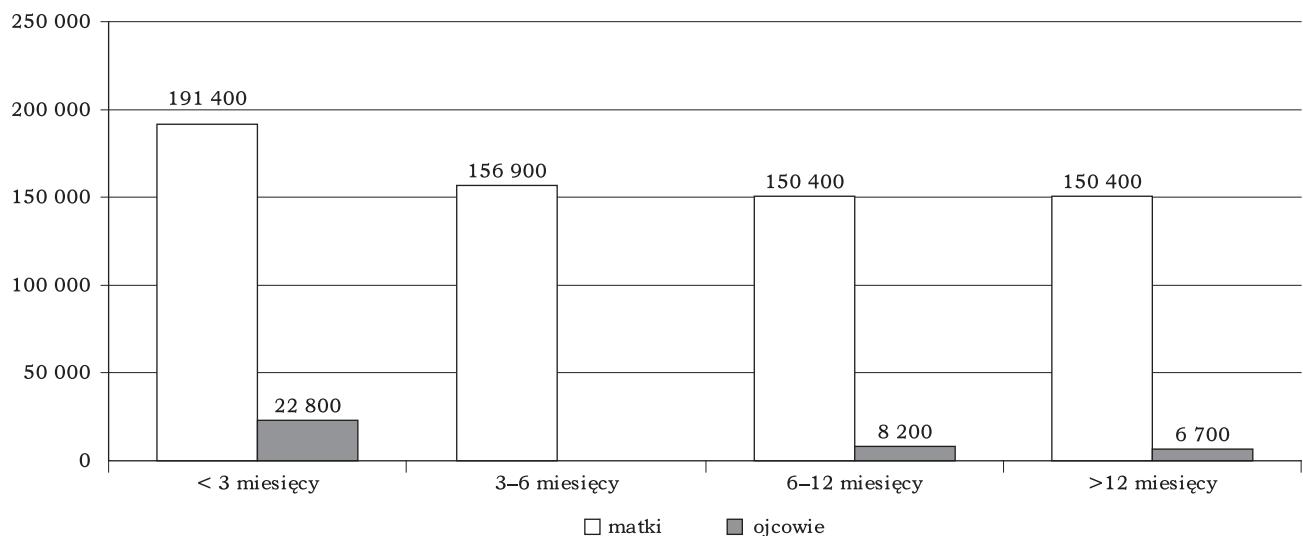
Warto w tym miejscu dodać, że Polska ma jedno z niższych wydatków w relacji do PKB na edukację przedszkolną (przedszkola) oraz opiekę przedszkolną (żłobki) wśród krajów OECD. W naszym kraju wynosiły one w 2009 r. łącznie 0,3% PKB, podczas

gdzie średnio w krajach OECD – 0,7% [OECD Family Database 2010]. Wsparcie państwa w zakresie opieki przedszkolnej, w szczególności dla dzieci do lat 3, jest więc w Polsce bardzo niewielkie.

Wiek dziecka a zatrudnienie i przedsiębiorczość kobiet w Polsce

Omówione wyżej uwarunkowania aktywności zawodowej (w tym działalności gospodarczej) matek małych dzieci rzutują na wskaźniki zatrudnienia kobiet. Struktura aktywności zawodowej według wieku najmłodszego dziecka różni się istotnie w zależności od płci. Wśród mężczyzn wskaźnik zatrudnienia jest wyższy wśród ojców posiadających najmłodsze dziecko w wieku poniżej 6 lat (86,7%) w porównaniu do ojców posiadających dziecko w wieku 6–11 lat (84,3%)⁴. Wśród kobiet jest odwrotnie: wskaźnik zatrudnienia wśród kobiet mających dziecko poniżej 6 lat wynosi 57,5%, zaś wśród kobiet mających dziecko w wieku 6–11 lat – 69,8%. Rodzicielstwo w okresie, w którym w rodzinie są małe dzieci, ma wyraźnie inny wpływ na kobiety i mężczyzn. Dla mężczyzny posiadanie małego dziecka stanowi prawdopodobnie bodziec skłaniający do pracy, zaś dla kobiety – czynnik demotywujący (rysunek 5).

Rysunek 5. Liczba ojców i matek deklarujących, że zrezygnowali z pracy, aby opiekować się najmłodszym dzieckiem (0–8 lat) według czasu pozostawania poza zatrudnieniem z tego powodu, w 2010 r. w Polsce

Uwaga: dla ojców brak danych dla okresu, gdy dziecko jest w wieku 3–6 miesięcy.

Źródło: Eurostat 2010 Reconciliation between work and family life (Ad hoc module to LFS Survey).

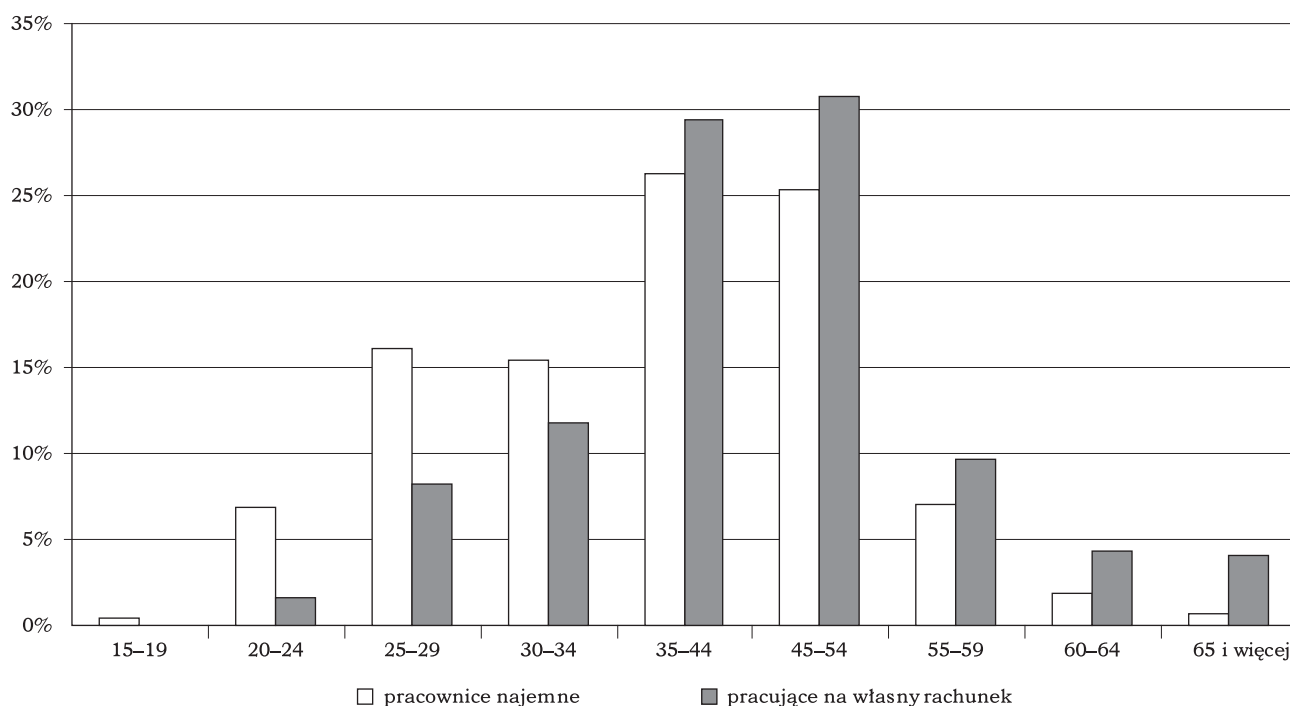

Poziom aktywności zawodowej wśród matek jest niższy niż wśród ojców. Podobnie jest z udziałem samozatrudnionych wśród osób pracujących. Udział samozatrudnionych wśród mężczyzn wynosi średnio 22,3%, zaś wśród kobiet 13,9%. Co prawda udział samozatrudnionych w przypadku obu płci rośnie wraz ze wzrostem wieku najmłodszego dziecka, jednak w przypadku kobiet wzrost ten jest większy (dla mężczyzn posiadających 2 dzieci z 23%, gdy dziecko jest w wieku poniżej 6 lat, do 25,2% gdy jest ono w wieku 6–11 lat; dla kobiet odpowiednio 13,2% i 16,4%). Przy czym warto zaznaczyć, że to nie obecność czy liczba dzieci w rodzinie, ale niski wiek dzieci obniża udział kobiet samozatrudnionych wśród wszystkich kobiet pracujących, bowiem wśród kobiet wielodzietnych (3 dzieci lub więcej) udział samozatrudnionych wynosi 21,8%. Ważnych informacji dostarcza nam również porównanie struktury wiekowej kobiet pracujących najemnie i kobiet pracujących na własny rachunek (rysunek 6). Wyraźnie widać, że udziały kobiet w wieku powyżej 35. roku życia, a więc w większości niemających pod opieką małych dzieci, w stosunku do udziałów kobiet w młodszych grupach wieku, są znacznie wyższe w przypadku kobiet pracujących na własny rachunek niż w przypadku pracownic na-

jemnych. Z jednej strony wynikać to może z faktu, że do podjęcia własnej działalności wymagane jest większe doświadczenie (większa może być też skłonność do podejmowania własnej działalności przez kobiety rozczarowane dotychczasową pracą najemną). Z drugiej strony wyniki te sugerują jednak, że trudniej jest kobietom młodym, zakładającym właśnie rodzinę, godzić pracę na własny rachunek z opieką nad małymi dziećmi.

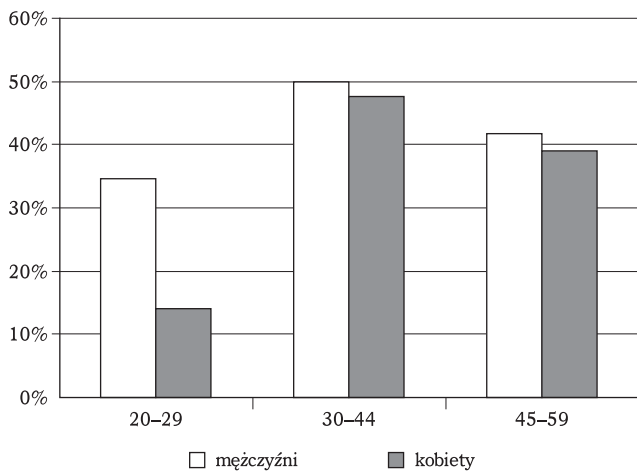
Należy jednak zwrócić uwagę na charakter (jakość) samozatrudnienia wśród kobiet i mężczyzn (matek i ojców) według ich wieku. W młodszej grupie wieku, odpowiadającej etapowi formowania rodziny (małe dzieci w rodzinie)⁵, samozatrudnienie wśród kobiet ma przede wszystkim charakter jednoosobowej działalności gospodarczej (bez zatrudniania pracowników), a więc działalności na mniejszą skalę. Odsetek pracodawców w grupie samozatrudnionych kobiet w wieku 20–29 lat wynosi niecałe 11%, zaś wśród samozatrudnionych mężczyzn niemal 35%. Różnice w udziałach pracodawców w starszych grupach wieku między płciami są znacznie mniejsze (rysunek 7). Ponadto przeciętna liczba godzin przepracowanych w tygodniu jest istotnie wyższa wśród mężczyzn pracujących na własny rachunek niż wśród kobiet (rysunek 8).

Rysunek 6. Struktura wieku kobiet pracujących najemnie oraz pracujących na własny rachunek w Polsce (2011)

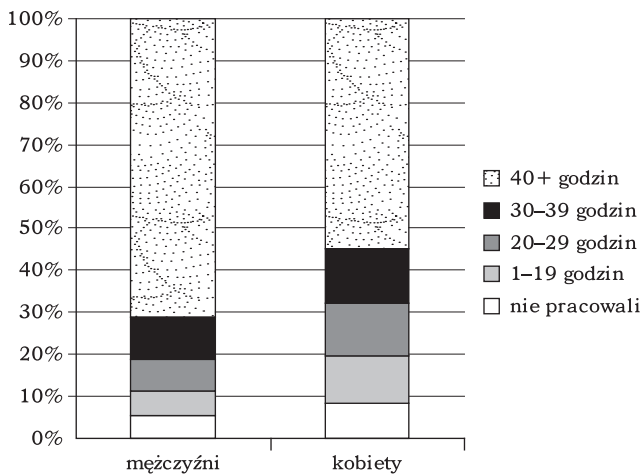
Źródło: jak dla rys. 1.

Rysunek 7. Udział pracodawców wśród samozatrudnionych według wieku i płci (2012)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [GUS, 2013].

Rysunek 8. Samozatrudnieni według liczby przepracowanych godzin w tygodniu w podziale na płeć (2012)

Źródło: jak dla rys. 7.

Należy też dodać, że podczas gdy udział kobiet wśród pracujących na własny rachunek i pracodawców jest w Polsce znacznie niższy niż mężczyzn, to jeśli chodzi o grupę osób, które deklarują zatrudnienie jako pomagający członkowie rodzin, proporcje ulegają odwróceniu. Wśród pomagających członków rodzin (których ogółem w I kwartale 2013 r. było 496 tys.) aż 64,5% stanowiły kobiety. Warto też wspomnieć, że podczas gdy udział kobiet wśród pracujących na własny rachunek i pracodawców w latach 1992–2010 zmalał (z 39,5% do 34,5%), to udział kobiet wśród pomagających członków rodzin wzrósł (z 55,2% do 64,6%).

Podsumowanie i wnioski

Polska konstytucja zapewnia kobietom takie same prawa w zakresie prowadzenia własnej działalności gospodarczej jak mężczyznom. Jednak zjawiska o charakterze gospodarczym zachodzą w określonym kontekście społecznym i kulturowym, w którym funkcjonują kulturowe wzorce ról przypisanych płciom i różne oczekiwania społeczne wobec matek i ojców małych dzieci. W Polsce nadal dominują tradycyjne wzorce, według których to matka jest przede wszystkim odpowiedzialna za opiekę nad małym dzieckiem. W rezultacie więc podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej przez matki wiąże się z wyższymi kosztami niż w przypadku ojców. Do kosztów tych zaliczyć można m.in. koszty psychologiczne (związane z przeciwstawieniem się oczekiwaniom społecznym oraz z łączeniem ról/obowiązków zawodowych i rodzinnych), a także koszty związane z zapewnieniem zewnętrznej opieki nad małym dzieckiem oraz ubezpieczeniem chorobowym w celu uzyskania możliwości skorzystania z płatnego urlopu macierzyńskiego (koszty ekonomiczne). Istotne trudności związane są z załatwianiem spraw administracyjno-podatkowych przez przedsiębiorców w Polsce. W obliczu dysponowania przez matki mniejszą elastycznością oraz liczbą godzin, jakie mogą przeznaczyć na pracę zawodową, napotykają one na dodatkowe bariery w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej w porównaniu do ojców.

Zasadny wydaje się być postulat wspierania nie tylko przedsiębiorczości jako takiej, ale także przedsiębiorczości kobiet matek. Wsparcie to powinno być ukierunkowane na:

- 1) zwiększanie dostępności różnorodnej i elastycznej instytucjonalnej opieki nad dziećmi w wieku żłobkowym i przedszkolnym,
- 2) zachęcanie ojców do większego zaangażowania w sprawowanie osobistej opieki nad dziećmi oraz wspieranie tego zaangażowania przez państwo.

W zakresie zwiększania dostępności do instytucjonalnej opieki nad dzieckiem ważne jest, by matka/rodzice mieli realny wybór pomiędzy różnymi formami opieki, w szczególności w przypadku opieki nad dzieckiem do lat 3 (publiczne przedszkole, dofinansowane miejsce w przedszkolu prywatnym lub dofinansowana opieka niani) w zależności od potrzeb, jakie w ich przypadku kreuje prowadzona przez nich działalność gospodarcza. Oznacza to, że państwo powinno w równomierny sposób wspierać finansowo zarówno rodziców korzystających z opieki niani, jak i z publicznego żłobka czy prywatne-

go żłobka/klubu malucha. Realizacji tego celu mogą służyć np. bony (vouchery) opiekuńczo-edukacyjne, które stosowane są m.in. w takich krajach, jak Wielka Brytania, Holandia, USA czy Australia.

Równie istotnym, choć bardziej długofalowym działaniem sprzyjającym wyrównywaniu szans wśród kobiet i mężczyzn przedsiębiorców, jest prowadzenie społecznych kampanii na rzecz zwiększenia udziału ojców w sprawowaniu osobistej opieki nad dziećmi, w tym korzystania przez nich z urlopów rodzicielskich/ojcowskich. Instrumentem polityki rodzinnej, który istotnie wpłynął na zwiększenie udziału ojców w opiece nad małym dzieckiem m.in. w Szwecji, jest 60-dniowy rodzicielski urlop przeznaczony wyłącznie dla ojców.

- 1 Badanie przekrojowe pt. *Aktywność zawodowa, edukacyjna i rodzinna*, które przeprowadzono w 2005 r. we współpracy FUS, IBGR, UW i SGH, na reprezentatywnej próbie BAEL 3940 gospodarstw domowych.
- 2 Bądź partner matki, niebędący ojcem dziecka.
- 3 Ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 z dnia 4 lutego 2011 r. (Dz.U. nr 45, poz. 235).
- 4 Eurostat Database: Labor Force Survey Statistics. Dane za 2012 rok.
- 5 Należy przy tym pamiętać, że kobiety w tym wieku częściej niż mężczyźni kontynuują edukację na uczelniach wyższych.

Literatura

ASM (2006), *Diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy w Polsce. System aktywizacji zawodowej kobiet – „Kobieta Pracująca”*, ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, Kutno

Auleytner J. (red.), 2007, *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy*, SPO RZL 1.6(b). Raport Końcowy, Warszawa

Del Boca D., Pasqua S., Pronzato C., 2009, *Motherhood and market work decisions in institutional context: a European perspective*, „Oxford Economic Papers”, nr 61, p. 47–171

Del Boca D., Aaberge R., Colombino U., Ermisch J., Francesconi M., Pasqua S., Strom S., 2003, *Labour market participation of women and fertility: the effect of social policies*, Paper presented at the FRDB CHILD conference, Alghero, June

Doing Business Report 2013, *Smarter Regulations for Small and Medium Size Enterprises*, World Bank

Firlit-Fesnak G. (red.), 2008, *Wykształcenie i kwalifikacje kobiet a ich sytuacja na rynku pracy*, ASPRA-JR, Warszawa

GUS, 2012, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w I kwartale 2011 r.*, Warszawa

GUS, 2013, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski I kwartał 2013*, Warszawa

Kantorowicz J., Żuk D., Wojciechowski W. (red.), 2008, *Jak uwolnić przedsiębiorczość w Polsce?*, Raport Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa

Kotowska I. (red.), 2009, *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, Warszawa, Wydawnictwo Scholar

Kotowska I., Sztanderska U., Wóycicka I. (red.), 2007, *Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce w świetle badań empirycznych*, Scholar, Warszawa

Kurowska A. (red.), Dwórnik I., Franczak P., 2011, *Ekspertyza pt. Prawo sprzyjające przedsiębiorczości kobiet. Rekomendacje zmian*, PARP, Warszawa

Kurowska A., 2010a, *Bariery i uwarunkowania aktywności ekonomicznej młodych matek w Polsce*, „Polityka Społeczna”, nr 11–12

Kurowska A., 2010b, *Jak możemy zwiększyć aktywność zawodową młodych matek w Polsce?*, Raport Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa

Kurowska A., Kocot-Górecka K., 2013, *Znaczenie sytuacji rodzinnej, wzorców rodzinnych i postaw wobec kulturowych ról płci dla zatrudnienia matek małych dzieci w Polsce*, „Studia Demograficzne” (w druku)

Leifbroer A.C., Corijn M., 1999, *Who What Where and When? Specifying the Impact of Educational Attainment and Labour Force Participation on Family Formation*, „European Journal of Population”, nr 15: 45–75

Lisowska E., 2001, *Przedsiębiorczość kobiet w Europie Środkowo-Wschodniej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa

Matysiak A., 2011, *On the interdependencies between fertility and women's labour supply*, „European Studies of Population”, nr 17

Muszyńska M., 2007, *Structural and Cultural Determinants of Fertility in Europe*, Warsaw School of Economics, Warsaw

NIK, 2008, *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania przepisów i procedur dotyczących działalności gospodarczej (jako bariery dla rozwoju przedsiębiorczości)*, Warszawa

OECD, 2010, *OECD Family Database*, dostępne na stronie: <http://www.oecd.org/dataoecd>

PKPP Lewiatan, 2011, *Czarna lista barier dla rozwoju przedsiębiorczości*, PKPP Lewiatan, Warszawa

Rolnik-Sadowska E., 2010, *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa

Starczewska-Krzysztosek M., 2008, *Bariery rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, Infos, nr 4(208), Biuro Analiz Sejmowych

Słotwińska-Rosłanowska E., 2013, *Raport z badania nr KAE/S/40/13 pt. Organizacja opieki nad dziećmi do lat 3 oraz w wieku 3–5 lat – dostępność i koszt opieki instytucjonalnej vs. preferencje i praktyki rodziców*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa

Słotwińska-Rosłanowska E., 2011, *Raport z badania GGS-PL: Formy i koszty opieki nad dziećmi w gospodarstwach z minimum jednym dzieckiem do lat 14*, niepublikowany raport z badań „Generacje, rodziny i płeć kulturowa – GGS-PL”, nr 554/N-UNECE/2009/0